

Резюме. У статті розкривається поняття архетипної символіки та можливості її інтерпретації у діагностико-корекційному процесі АСПН. У процесі аналізу фрагменту стенограми психокорекційної роботи з використанням іграшок з протагоністом Т. було розкрито як за допомогою матеріальних предметів протагоніст об'єктивує особистісну проблему. **Ключові слова:** архетипна символіка, діагностико-корекційний процес АСПН, індивідуальна неповторність.

Резюме. В статье раскрывается понятие архетипной символики и возможности ее интерпретации в диагностико-коррекционном процессе АСПО. В процессе анализа фрагмента стенограммы психокоррекционной работы с использованием игрушек с протагонистом Т. было раскрыто, как с помощью материальных предметов протагонист объективирует личную проблему. **Ключевые слова:** архетипная символика, диагностико-коррекционный процесс АСПО, индивидуальная неповторимость.

© 2012

Є. В. Карпенко (м. Івано-Франківськ)

ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ

Постановка проблеми. Актуальність даної теоретичної розвідки зумовлена назрілою необхідністю зіставлення й органічного синтезу материнського – конфліктно-аналітичного і дочірнього – актуалізаційно-феноменологічного модусів персонального життєздійснення, що проблематизує чи уможливує прояв суб'єктно-ціннісного потенціалу особистості. Тематичне ядро вказаної проблематики становлять механізми психологічного захисту і дотичні до них способи подолання (копінг-стратегії, стилі, поведінка загалом).

Виклад основного матеріалу. Дослідники генези психоаналітичних понять Ж. Лапланш і Ж. Понталіс в широковідомому словнику стверджують: «Захист – сукупність дій, спрямованих на зменшення чи усунення будь-якої зміни, що загрожує цілності і стійкості біопсихологічного індивіда» [6, с. 357]. А. Фройд згадує, що вперше термін «захисні механізми» появився в 1894 р. у праці З. Фрейда «Захисні нейропсихози» [17, с. 339]. Метапсихологічне бачення психологічного захисту, за З. Фрейдом, передбачає врахування таких параметрів: місце захисту – психічний простір, який опинився під загрозою; *персонаж*, котрий здійснює захисні дії; його *мета*, наприклад, прагнення зберегти або відновити цілісність і постійність Я, уникнути будь-якого зовнішнього вторгнення, яке спричиняє суб'єкту невдоволення; його *мотиви* – те, що сигналізує про загрозу і спонукає до захисту; нарешті – власне його *механізми* (витіснення, подавлення, проєкція, заперечення, реактивне утворення, раціоналізація та ін.). Останні А. А. Налчаджян визначає як такі схеми психічних дій, які приводять до тієї чи іншої міри і форми адаптованості особистості (як результату взаємодії особи і соціуму), розв'язання фрустративної ситуації тощо [11, с. 395].

Згідно з класичним психоаналізом захисні механізми виникають в результаті боротьби Я (Его) з нестерпними думками і болісними афектами, які супроводжують переживаний людиною й неусвідомлюваний нею внутрішній конфлікт.

Інтраіндивідуальний простір психологічного захисту утворюють стосунки між внутрішніми інстанціями Воно (Id), Я (Его) і Над-Я (Super-Ego). Дуже виразно, вдаючись до метафоричних персоніфікацій, змальовують взаємодію цих підструктур особистості В. Менінжер і М. Ліф: «Его повинно піклуватися щодень, підтримуючи нашу рівновагу і дозволяючи нам жити у згоді із зовнішнім світом. Воно контролює і спрямовує поштовхи Id, намагаючись задовольнити вимоги перебірливого і тиранічного Супер-Его, котре може розтоптати нас, якщо вирішить, що Его допустилося помилки. Коли Его не може підтримувати рівновагу – ми в біді. Ми або конфліктуємо із зовнішнім світом, або внутрішньо так чи інакше страждаємо, а іноді така напруга зовсім руйнує нас. У будь-якому разі у нас, імовірно, розвинеться почуття *тривоги* – відчуття незручності і напруги, викликане конфліктом або незахищеністю» [9, с. 507]. Отож Я уподібнюється пильному вахтарові, котрий мусить угамувати непростих « мешканців » психічних надр. Більше того, Я не просто налагоджує «мирний діалог» між цими інстанціями особистості, а й відстоює свою монополію на зносини із зовнішнім світом, керуючись принципом реальності, для чого висуває заслони у вигляді перцептивно-сміслових викривлень, які покликані усунути чи бодай зменшити загрозу викриття його некомпетентності з боку захланих гедоністичних домагань Воно і непомірного перфекціонізму Над-Я. Будучи тісно пов'язаним із чуттєвим сприйманням дійсності, Я не просто «крятується» від навали ірраціональних (лібідних і мортідних) імпульсів Воно, які прагнуть негайного вдоволення, і тиранії невловимого ментора Над-Я, але й інтегрує їх антагоністичні устремління на засадах раціональності, поновлюючи на якийсь час порушений гомеостаз, встановлюючи відносну гармонію між непримиренними представниками біологічного і соціального. Ба більше: за сприятливих умов, наприклад, при сублімації, компенсації можливий продуктивний синтез різноспрямованих тенденцій нижчого і вищого несвідомого сильним

Я, що забезпечує ефективне функціонування особистості як інтегрованого суб'єкта цілісної життєдіяльності, його просоціальну творчу орієнтацію [4, с. 246].

З приводу сили Я Ф. В. Бассін зазначає, що вона визначається мірою здатності цілеспрямовано регулювати дії особи в умовах неможливості задоволення потягів наростаючої сили [1, с. 3].

У зв'язку з цим виникає запитання про джерела сили Я, а значить і саму природу цього психодинамічного феномену. Відповідь на це питання дозволить пролити світло і на механізм структурної диференціації та якісної функціональної трансформації вивчених різновидів психологічного захисту в їх відношенні до процесу самоактуалізації особистості.

Будучи вірними феноменологічній традиції, започаткованій І. Кантом, зішлемося на І. Кона, який визначає «Я» як самість, тобто інтегральну цілісність, єдність «реальної» (об'єктивної) ідентичності індивіда і його самосвідомості (суб'єктивного факту) [5, с. 15]. Цей висновок впливає з тези І. Канта про те, що самоусвідомлення включає в себе двояке «Я»: 1) «Я» як суб'єкт мислення, рефлексуюче «Я» і 2) «Я» як об'єкт сприймання і внутрішнього відчуття. У психологічній літературі перше «Я» зазвичай називають активним, діючим, суб'єктивним або екзистенціальним «Я» («Его»), а друге – об'єктивним, рефлексивним, феноменальним, категоріальним «Я» або «образом Я», «поняттям Я», «Я-концепцією» тощо [5, с. 16]. Розвитком такого ходу міркувань буде діалектичний висновок про «Я» як двоєдність ноуменального і феноменального, емпіричного й сутнісного, онтологічного й гносеологічного аспектів, «об'єктивного» діяння й суб'єктивної регуляції вчинків і т. д. Відтак, свою силу Я черпає з узгодженості, збалансованості, гармонійної допасованості, синергійної співдії обох планів психіки особи. Відповідно, чим більше розходження, аж до дисоціації, фіксується між обома планами функціонування Я, тим більше утруднена соціально-психологічна адаптація особистості та заблокований процес її самоактуалізації. Уподібнюючи захисні механізми, слідом за Гурджієвим, буферам, які «гасять» спонтанні інстинктивні імпульси людського несвідомого, яке не більш «тваринне» й асоціальне, ніж добродійне й конструктивне, Г. Тарт зазначає: «Захисні механізми є амортизаторами напруг, буферами, які забезпечують можливість адекватного (з точки зору соціальних стандартів) функціонування культури в цілому» [16, с. 505].

Проте психологічна ціна тимчасового вгамування спонтанних глибинних інтенцій занадто висока. В догоду нівелювальним соціалізаційним впливам притлумлюються не лише деструктивні тенденції психіки, а й захаращуються джерела несвідомої духовності людини, спричинюючи її безглузді моральні страждання від незреалізованості, своєї життєвої нездійсненості. А безглузде страждання не може бути «нормальним» у сенсі здоров'я. «Це жакхливе марнотратство» – наголошує Г. Тарт і запитує: «Якби могли пробудитися, що було б нам до снаги?» [16, с. 506].

Вочевидь ідеться про розширення спектру взятих до уваги мотивацій людини, коли досліджуємо її захисні механізми, насамперед з огляду на ієрархію потребової сфери А. Маслоу, ціннісні рівні особистості як інтегральної суб'єктності З. С. Карпенко, цільову детермінацію ієрархічних процесів переживання Ф. Ю. Василюка, системну концепцію психологічних захистів Є. С. Романова і Л. Р. Гребенникова, онтогенетичне впорядкування захисних механізмів Г. Блюма, особистісно-ситуативний підхід до типологізації компенсаторних механізмів Ю. С. Савенка, концепцію долаючого інтелекту А. В. Лібіної та низку інших теоретико-експериментальних та клініко-феноменологічних студій.

Наявна сьогодні теоретико-методологічна база в царині психології особистості уможливіє спробу авторського концептуального моделювання та пошуку шляхів емпіричного підтвердження взаємозв'язку процесів самоактуалізації як сутнісно-змістового плану персонального життєздійснення і захисних механізмів як операціонального плану самоопанування і подолання критичних ситуацій суб'єктом життя.

Дороговказами для розроблення означених концептуальних евристик слугують, приміром, такі спрямування:

1) цілісні моделі Я повинні розглядатися, за І. С. Коном, не ізольовано, а в системі ціннісно-смислових утворень особистості, включаючи її неусвідомлювані мотиви [5, с. 33];

2) розвинута система психологічного захисту успішно знижує суб'єктивну значущість дефекту аж до її трансформації у свідомості як атрибуту сили, здоров'я і привабливості, зазначає К. Т. Соколова [15, с. 118];

3) внутрішня суперечливість психіки є проявом протистояння справжнього (субстанціального) Я і «маски» (функціонального Я). Надання пріоритету останньому пов'язано із самообманом, викривленим сприйняттям дійсності, використанням захисних механізмів з їх виправдовувальною функцією, що утруднює моральну саморегуляцію вчинків, уважає І. Н. Михеева [10];

4) своїми вчинками особистість може або розкривати свої можливості, або нехтувати їх. На думку Р. Ленга, наші вчинки або підсилюють, стверджують, прискорюють, підтримують і розширюють, або ослаблюють, опускають, затримують, підривають потенціал особистості, тобто вони можуть бути процесами подолання або руйнування [8, с. 301 – 302];

5) концепція цільової детермінації процесів переживання Ф. Ю. Василюка передбачає таку типологію критичних ситуацій, пов'язаних із відповідними внутрішніми необхідностями життєдіяльності: стрестут-і-тепер

задоволення, фрустрація реалізація мотиву (задоволення потреби), конфліктвпорядкування внутрішнього світу, криза самоактуалізація.

Наведена типологія являє собою своєрідний континуум, крайні полюси якого передбачають екстремальні оцінки успішності переживання. При цьому захисні процеси як підвид процесів подолання загалом вважаються примітивними, ригідними, автоматичними, вимушеними, неусвідомлюваними, такими, що дають тимчасове полегшення й забезпечують ілюзорну адаптацію при об'єктивній дезінтеграції поведінки ціною уступок, регресії, самообману або навіть неврозу [3]. З посиланням на численну спеціальну літературу можна додати: «і, безумовно, психозу».

Та навіть при такому оцінному судженні про ефективність механізмів психологічного захисту й енергетично затратному способі переспрямування, відключення чи розрядки катексису, є захисти, чії прояви, на думку В. Менінжера і М. Ліфа, можна вважати відносно здоровими; це – компенсація, раціоналізація, реактивна формація та перенесення. Найчастіше вони захищають Его від почуття тривоги, пропонуючи зовнішнє розв'язання внутрішніх конфліктів. Щонайменше три захисні механізми – проекція, знищення зробленого і конверсія – майже завжди являють собою психопатологію, тобто симптоми. Їх ірраціональність уловити простіше, оскільки вони розпізнаються за грубими порушеннями адаптації до навколишнього середовища [9, с. 512 – 513].

Втім, не всі дослідники, клініцисти й немедичні психотерапевти поділяють цю думку. Відоме переконання, що здоровим механізмом психологічного захисту є лише сублимація, або що сублимація і взагалі не належить до захисних механізмів через свою «нормальність», а, наприклад, компенсація становить окремий підвид процесів саморегуляції, позаяк «лиш компенсаційні механізми прямо націлені на самоактуалізацію» [3, с. 314].

Незавершені суперечки навколо онтологічного і прагматичного статусів захисних механізмів, а також чітко окреслене поле перспективних пошуків надихають на докладання зусиль до з'ясування «долі потягів» (висловлювання Фрейда), конкретизації функцій та трансформації цих самих механізмів, що неминуче пов'язані з «долею самоактуалізації», яка існує в «тілі адаптації», але до неї не зводиться, позаяк вважає нормальними творчий неспокій, прагнення перевершити досягнутий результат, бути на піку власної ефективності тощо – загалом, гетеростаз як втілення власне людського, духовного начала – прагнення до самотрансценденції.

Про можливість такого переходу в режим гетеростазу говорять і Е. С. Романова та Л. Р. Гребенников. Вони вбачають її в потенціалі так званих еквівалентних, за В. Ф. Басиним, ситуацій, які становлять для особистості екзистенційну значущість. До розряду еквівалентних ситуацій дослідники зараховують проблемні, конфліктні, критичні, стресові, фруструвальні і т.д. [12, с. 585]. Особливостями цих ситуацій є, по-перше, наявність нервово-психічного напруження; об'єктивних параметрів ситуації, насамперед її невизначеності; індивідуальних особливостей психіки; досвіду розв'язання подібних ситуацій та можливості його запозичення в актуальних обставинах. По-друге, розв'язання еквівалентних ситуацій надає особі можливість освоїти нові форми регуляції, перепрограмувати психічні процеси і вийти на нові рівні взаємодії з середовищем.

Варто зазначити, що приваблива перспектива трансформації захисних механізмів у межових, випробувальних ситуаціях екзистенційного змісту окреслена ще І. П. Павловим у його концепті «рефлекс мети» (1916р.), згідно з яким поведінка живої істоти телеологічно детермінована, тобто спрямована на розвиток і життєствердну експансію. Водночас дотепер залишається слухним зауваження Ф. Ю. Василюка: «Що стосується ціннісної парадигми, то вона в чистому вигляді, а не у вигляді оцінного (тобто, когнітивного – Е.К.) виміру практично не представлена в описах процесів переживання» [3, с. 333]. Справедливості ради слід зазначити, що перші такі спроби здійснені. Йдеться про герменевтичну реконструкцію механізмів психологічного захисту і копінг-стратегій у форматі аксіопсихологічної теорії особистості З. С. Карпенко [4] і кандидатській дисертації А. А. Сімак «Аксіопсихологічні чинники вибору копінг-стратегій у підлітків-акцентуантів» [14]. В останній, зокрема, обґрунтована й експериментально підтверджена синергетична модель множинної суб'єктно-ціннісної детермінації становлення персональних копінг-стилів.

Завданням даної розвідки є аналітичний огляд саме ієрархічних концептуальних схем організації психологічних захистів, починаючи з їх дихотомічного поділу на «вдалі» і «невдалі», що ми вже частково зробили, і закінчуючи розгалуженими різнорівневими типологіями, аби на їх прикладі скласти обґрунтоване судження про можливість якісного переструктурування і нової комплектації психологічних захистів, пов'язаних із різними рівнями самоактуалізації особистості та зрілістю суб'єктних механізмів її самоопанування та подолання складних ситуацій. При цьому йтиметься про поведінку не лише в еквівалентних (критичних, переломних) ситуаціях, а й у повсякденних, звичайних, позаяк їх «еквівалентність» – річ суб'єктивна, не завжди відрефлексована особою і далєбі не завжди об'єктивно передбачувана навіть найбільш далекоглядними експертами. Отож розглянемо деякі з найбільш авторитетних і цікавих для наших цілей ієрархічних типологій захисних механізмів.

Так, у сучасному еґо-орієнтованому підході розводяться механізми захисту і механізми подолання, кожен з яких організований ієрархічно. При цьому перші вважаються симптомом невротичного розвитку особистості і свідчать про суперечливий і незрілий процес функціонування Еґо (Я), а другі вважаються симптомом незахисного способу вирішення виникаючих на життєвому шляху труднощів і відносяться до зрілих процесів функціонування

Его. Н. Хаан і Т. Кроубер розрізняють три модальності функціонування Его: захист, подолання і фрагментація. Остання вважається найбільш патологічним способом функціонування Его, що свідчить про його розпад, фактично капітуляцію перед об'єктивними обставинами адаптації. Кожна із модальностей насичується різновидами десяти класичних базових его-механізмів, до яких належать: розрізнення, розототожнення, символізація смислу, відтерміновані реакції, сензитивність, реверсія або повернення в часі, вибірковість свідомості, відхилення, перетворення, накладення обмежень [7, с. 36-40].

Отже, подолання як єдину нормативну модальність у класифікації Хаан і Кроуберга відрізняє наявність мети і вибору, мінливість або гнучкість, однозначна орієнтація на міжособистісну взаємодію і логіку. В кінцевому рахунку подолання сприяє адекватному самовираженню людини. Захист є вимушеним процесом, характерними особливостями якого є заперечення реальності, ригідність, спотворення міжособистісного сприйняття дійсності і логіки. Захисні тенденції виражаються в імпульсивних реакціях і в сподіванні на усунення внутрішнього неспокою без безпосереднього розв'язання проблемної ситуації. Фрагментація ж автоматизована, ритуалістична, сформована нестатками, афективно спрямована і виражена зовні ірраціонально, що виявляється в порушенні сприйняття соціальної реальності.

Перехід від трирівневої до чотирирівневої ієрархії его-процесів здійснив Дж. Вейллант, який усіх їх вважає захисними. Проведене ним сорокалітнє лонгітюдне дослідження допомогло викристалізувати концепцію про ступені зрілості захисних механізмів: від найнижчого, психотичного рівня до найвищого, найбільш зрілого рівня захисту [7, с. 53-69]. Отже, до психотичних механізмів першого рівня відносяться: ілюзорна проекція, заперечення зовнішньої реальності, спотворення реальності. Незрілими, або *інфантильними*, механізмами другого рівня вважаються: проекція своїх почуттів назовні, шизоїдне фантазування, іпохондрія, пасивно-агресивна поведінка, компульсивна поведінка. *Невротичними* механізмами третього рівня є: інтелектуалізація, регресія або заборона, зміщення або перенесення почуттів, нагрена поведінка, розототожнення або невротичне заперечення. *Зрілими* механізмами четвертого, найвищого, рівня є: альтруїзм, гумор, пригнічення імпульсів, негативна антиципація або очікування гіршого, сублімація або піднесене заміщення.

Дж. Вейллант підтримує класичне для психоаналізу уявлення про адаптивне значення захисних механізмів, які, тим не менш, можуть бути творчими, однак не показує, як здійснюється перехід від нижчих до вищих рівнів функціонування Я. Універсалізація захисту як виконавчої функції мозку приводить дослідника до ототожнення захисних механізмів зі способами подолання заради поновлення гомеостазу. Під принципом гомеостазу в теорії адаптивного захисту Вейланта розуміється здоровий консерватизм людини, власне, її здатність оцінювати й зберігати свої енергетичні затрати і психофізіологічну рівновагу.

Спробу системно-ієрархічного моделювання захисних механізмів як специфічних засобів розв'язання універсальних проблем адаптації здійснили Е. С. Романова і Л. Р. Гребенников [12]. Серед низки критеріїв і теоретичних засад побудови їх типології відзначмо чотири основоположні проблеми адаптації до екзистенціальної кризи, виокремлені Р. Плутчиком. Це проблеми ієрархії, територіальності, ідентичності і темпоральності. На думку авторів розглядуваної моделі, ці групи проблем співвідносяться з потребами у свободі й автономії, в успіху та ефективності, у визнанні та самовизначенні, в безпеці відповідно. З урахуванням супутніх критеріїв (соціокультурних, ситуативних, індивідуально-психологічних і т. д. детермінант) дослідники дають синтетичні характеристики восьми основних механізмів психологічного захисту в порядку їх онтогенетичного розвитку: заперечення, проекція, регресія, заміщення, подавлення, інтелектуалізація, реактивне утворення, компенсація. Відзначмо, що наведена онтогенетична послідовність містить суттєві розходження із запропонованою Г. Блюмом [2], що вказує на необхідність додаткових досліджень проблеми.

Цікаву і, на жаль, дещо призабуту спробу типологізації захисних (тут компенсаторних) механізмів здійснив Ю. С. Савенко [13]. Розуміючи під особистістю цілеспрямовану саморегуляторну цілісність із неодмінним включенням у структуру саморегуляції духовного (ціннісного) рівня, він убачає в самоактуалізації найбільш загальне вираження її мотиваційного змісту. Відтак під психологічною компенсацією автор розуміє систему психологічних прийомів і механізмів особистості, які забезпечують відносно успішне здійснення самоактуалізації в умовах, які ускладнюють цей процес, обставин і труднощів [13, с. 623]. Автор свідомий свого розширювального розуміння компенсації не як окремого захисного механізму, а як певної якості системи саморегуляції, що супроводжує самоактуалізацію і наполягає на своєму концептуальному нововведенні. Власне типологію компенсаторних механізмів Ю. С. Савенко будує з урахуванням семи вимірів самоактуалізації: матеріал, напрям, впорядкованість, мінливість, асиміляція, мімікрія, паразитизм. Звідси впливають такі механізми або, на наш погляд, ресурси компенсації: 1) задатки і цінності (матеріал самоактуалізації); 2) відреагування, переключення, екстенсія, вичікування і відключення (напрямок); 3) переоцінювання, раціоналізація, підготовка поля діяльності тощо (впорядкованість, структурування); 4) континуум «ригідність-гнучкість» (мінливість); 5) інтроєкція-проекція та похідні (асиміляція); 6) спонтанність, природність-вимушеність, штучність (мімікрія); 7) залежність від інших-турбота про них (паразитизм).

Висновки. На наш погляд, реставрація інтересу до аксіологічно орієнтованих концептуальних побудов на рахунок вищенаведених, їх експериментальна й психотерапевтична верифікація, як це робиться в численних дослідженнях наукової школи академіка Т. С. Яценко [18], дозволить позбутися нівелювального постмодерністського впливу ситуаційного підходу (хай навіть зрозумілого «феноменологічно», див. [7]), за яким можливе лише переформатування захистів чи копінгів згідно з поставленою метою, прогнозованим результатом, оцінкою зусиль (якщо такі операції взагалі присутні) та реалістичним сприйманням об'єктивних обставин.

Література:

1. Бассин Ф. В. О силе «Я» и «психологической защите» / Ф. В. Бассин // Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия / [редактор-составитель Д. Я Райгородский]. – Самара : Издательский Дом «Бахрах-М», 2008. – С. 3 – 11.
2. Блюм Г. Психоаналитические теории личности / Г. Блюм. – М. : Издательство КСП, 1996. – 247 с.
3. Василюк Ф. Е. Процесс переживания / Ф. Е. Василюк // Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия / [редактор-составитель Д. Я Райгородский]. – Самара : Издательский Дом «Бахрах-М», 2008. – С. 309 – 336.
4. Карпенко З. С. Аксіологічна психологія особистості / З. С. Карпенко. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. – 512 с.
5. Кон И. С. Категория «Я» в психологии / И. С. Кон // Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия / [редактор-составитель Д. Я Райгородский]. – Самара : Издательский Дом «Бахрах-М», 2008. – С. 15 – 33.
6. Лапланш Ж., Понталис Ж. Проблема «Я» в психоанализе / Ж. Лапланш, Ж. Понталис // Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия / [редактор-составитель Д. Я Райгородский]. – Самара : Издательский Дом «Бахрах-М», 2008. – С. 34 – 50.
7. Либина А. В. Совладающий интеллект : человек в сложной жизненной ситуации / А. В. Либина. – М. : Эксмо, 2008. – 400 с. (Психологическое образование).
8. Лэнг Р. Переживание / Р. Лэнг // Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия / [редактор-составитель Д. Я Райгородский]. – Самара : Издательский Дом «Бахрах-М», 2008. – С. 299 – 309.
9. Менинжер В., Лиф М. Психические механизмы / В. Менинжер, М. Лиф // Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия / [редактор-составитель Д. Я Райгородский]. – Самара : Издательский Дом «Бахрах-М», 2008. – С. 507 – 535.
10. Михеева И. Н. Я-концепция и чувство собственного достоинства / И. Н. Михеева // Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия / [редактор-составитель Д. Я Райгородский]. – Самара : Издательский Дом «Бахрах-М», 2008. – С. 232 – 251.
11. Налчаджян А. А. Психологические защитные механизмы / А. А. Налчаджян // Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия / [редактор-составитель Д. Я Райгородский]. – Самара : Издательский Дом «Бахрах-М», 2008. – С. 395 – 479.
12. Романова Е. С., Гребенников Л. Р. Механизмы защиты как специфические средства решения универсальных проблем адаптации / Е. С. Романова, Л. Р. Гребенников // Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия / [редактор-составитель Д. Я Райгородский]. – Самара : Издательский Дом «Бахрах-М», 2008. – С. 566 – 593.
13. Савенко Ю. С. Проблема психологических компенсаторных механизмов и их типология / Ю. С. Савенко // Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия / [редактор-составитель Д. Я Райгородский]. – Самара : Издательский Дом «Бахрах-М», 2008. – С. 622 – 639.
14. Сімак А. А. Аксіопсихологічні чинники вибору допінг-стратегій у підлітків-акцентуантів : автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / А. А. Сімак. – Івано-Франківськ, 2011. – 22 с.
15. Соколова Е. Т. Соотношение физического Я-образа и самооценки // Е. Т. Соколова // Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия / [редактор-составитель Д. Я Райгородский]. – Самара : Издательский Дом «Бахрах-М», 2008. – С. 109 – 132.
16. Тарт Г. Механизмы защиты / Г. Тарт // Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия / [редактор-составитель Д. Я Райгородский]. – Самара : Издательский Дом «Бахрах-М», 2008. – С. 480 – 506.
17. Фрейд А. Защитные механизмы / А. Фрейд // Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия / [редактор-составитель Д. Я Райгородский]. – Самара : Издательский Дом «Бахрах-М», 2008. – С. 339 – 356.
18. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції : активне соціально-психологічне навчання / Т. С. Яценко. – К. : Вища школа, 2004. – 679 с.

Резюме. У статті представлено історичну логіку дослідження механізмів психологічного захисту: від класичного психоаналізу до внесків еґо-психології, когнітивізму і закінчуючи екзистенційно-гуманістичними студіями проблеми. Проводиться ідея системно-ієрархічної будови захисних механізмів на різних рівнях життєздійснення і самоактуалізації особи. **Ключові слова:** механізм психологічного захисту, психоаналіз, екзистенційний напрям, гуманістична психологія, самоактуалізація.

Резюме. В статье представлена историческая логика исследования механизмов психологической защиты: от классического психоанализа к привнесениям эго-психологии, когнитивизма и заканчивая экзистенциально-гуманистическими изысканиями проблемы. Обосновывается идея системно-иерархического строения защитных механизмов на различных уровнях жизнеосуществления и самоактуализации личности. **Ключевые слова:** механизм психологической защиты, психоанализ, экзистенциализм, гуманистическая психология, самоактуализация.

© 2012

Н. Л. Лифар (м. Черкаси)

ДО ПРОБЛЕМИ ОБ'ЄКТНИХ ВІДНОШЕНЬ У ПСИХОЛОГІЇ

Постановка проблеми. Підготовка фахівців у галузі практичної психологи набуває актуальності в сучасних умовах розвитку психологічної науки. Останнє пов'язане із збільшенням попиту на кваліфікованих психологів-практиків, що володіють методами, які дозволяють враховувати індивідуальну неповторність психіки суб'єкта. Тому створення належних освітніх умов для всебічного гармонійного розвитку особистості практичного психолога, підвищення його соціальної активності, реалізації здібностей є на сьогодні основним завданням практичної психології

Метою статті є аналіз наукових досліджень з проблеми об'єктних відношень у психодинамічному підході.

Виклад основного матеріалу. Проблема об'єктних відношень розкрита у психоаналізі Дж. Боулбі [1], Д. Віннікотта [див: 8], О. Кернберга [див: 8], М. Кляйн [4], Г. Кохута [див: 3], Р. Спіца [див: 4], З. Фрейда [10], та ін. Дослідники пов'язують феномен об'єктних відношень із травмивними переживаннями дитинства, зокрема проходженням суб'єктом едіпової та доедіпової стадії розвитку. У філософській енциклопедії об'єктні відношення окреслено як: «погляд особою на структуру дійсності, систему взаємозв'язків речей та явищ, які існують незалежно від уявлень людини» [11, 122] «відображення взаємозв'язків об'єктів між собою» [7, 235]. У психоаналітичному словнику об'єктне відношення окреслено як: «відношення суб'єкта до оточуючого світу, людей, речей, що базується на сприйнятті реальних або уявних об'єктів та можливих способів взаємодії з ними» [6, 56]; «спосіб сприйняття реальності, як основи для формування емоційного та когнітивного досвіду особистості, послідовність взаємодії з оточуючими людьми» [5, 68]. Отже стверджується, що об'єктні відношення формуються під впливом способів сприйняття суб'єктом світу; адекватних або неадекватних реакцій оточуючих людей; форм психологічного захисту; які виникають у ранньому дитинстві та виявляються в дорослому віці. Для об'єктних відношень характерні певні автоматизми, стереотипи, що виявляються у ригідних формах поведінки і в реальному житті суб'єктом повністю не усвідомлюються.

Коротко окреслимо розуміння феномену об'єктних відношень у дослідженнях Дж. Боулбі [1], Ж. Бодріяра [див: 8], Д. Віннікотта [див: 8], А. Грінсона [див: 2], М. Кляйн [4], З. Фрейда [10], та ін. Дослідники зазначають, що об'єктні відношення формуються в едіпів або доедіпів період та підкорюються закону «вимушеного повторення». Так З. Фрейд зазначав, що суб'єкт формує для себе шаблони або патерни поведінки які задають тенденцію перенесення на актуальні стосунки. Дослідник наголошує на деструктивному впливові едіпової ситуації на психіку суб'єкта, яка зумовлює блокування вираження енергії лібідо. Він писав: «біль, яка наноситься первинною ситуацією (едіповою) фіксується та примушує суб'єкта до неусвідомлених порухів» [10, 111]. З. Фрейд зазначає, що об'єктні відношення пов'язані з механізмом «вимушеного повторення», яке зумовлює неусвідомлене «занурення» суб'єкта у переживання травмивної події, що призводить до страждань але водночас реалізує витіснені потреби та приносить задоволення [10]. Отже, зародження об'єктних відношень пов'язано з едіпової ситуацією, в якій формуються патерни, шаблони поведінки, які зумовлюють дезадаптивну поведінку суб'єкта. Об'єктні відношення також пов'язуються із механізмом вимушеного повторення, принципом реальності та задоволення.

Взаємозв'язок об'єктних відношень та механізму «вимушеного повторення» констатують Ж. Бодріяром [8], А. Грінсоном [2], О. Феніхелем [див: 2]. Дослідники стверджують, що об'єктні відношення формуються в едіпів період та їх вияв пов'язаний з фіксацією на драматичному досвіді дитинства. Ж. Бодріяр зазначає, що «об'єктні відношення знаходять вияв у вимушеному повторенні, яке відтворює з минулого ті переживання, які не були задоволеними в минулому» [8, 39.]. Подібне твердження знаходиться у А. Грінсона, який наголошує, що суб'єкт схильний повторювати власне минуле у міжособистісних стосунках. Таке повторення спрямоване на задоволення фрустрованих в минулому (в едіпів період) потреб, що відбувається шляхом проектування на оточуючих людей